

ХВИЛІ ПОШИРЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ В СВІТІ, ЇХ ВПЛИВ НА УКРАЇНУ

Постановка проблеми. З розвитком загального політичного питання, питання реформування та трансформації політичних режимів не втрачає своєї актуальності. Воно актуальне і сьогодні для цілого ряду країн, особливо країн Центральної та Східної Європи, України, які знаходяться на цьому етапі і прикладають чимало зусиль, щоб пройти його якомога швидше. Для науки і для політичної науки зокрема, ця проблема не є новою, тому що немає в світі країни, яка не пережила б періоду реформування політичного режиму. Проте єдності в поглядах на проблеми реформування та трансформації політичних режимів у вчених нема.

Мета. Вивчення питання реформування та трансформації політичних режимів, а саме демократії, теоретичне дослідження хвиль поширення демократії в світі та Україні. Для досягнення мети ми ставимо наступні завдання:

- розглянути реформування та трансформації політичних режимів, а саме демократії.
- вказати роль хвиль поширення демократії в світі та Україні.

Виклад матеріалу. У широкому сенсі демократизація – це процес політичних і соціальних змін, спрямованих на встановлення демократичного ладу. У містах-державках Стародавньої Греції демократичні форми правління приходили на зміну тиранічним або олігархічним режимам, не міняючи соціально - економічної рабовласницької природи. На пізніх етапах феодалізму демократизація, як правило, відбувалась у протиставленні між буржуазією, що зароджувалася, і дворянством, що тяжіло до буржуазії, з одного боку, і феодальною абсолютистською системою, з іншого. Кульмінацією цього процесу вважається Велика французька революція.

Американський політолог Р. Даль, аналізуючи загальносвітовий демократичний процес, виділяє його першу трансформацію - становлення демократичних міст-держав, і другу трансформацію - становлення націй-держав.

На початку 90 - х років до політичної науки увійшло нове поняття - хвилі демократизації. Важливе значення у розробці теорії хвиль демократичного процесу належить американському політологу, директору американського Інституту стратегічних досліджень Гарвардського університету С. Хантінгтону, який у монографії «Третя хвиля. Демократизація в кінці ХХ століття» (1991 р.) проаналізував передумови, хід і перспективи переходу від тоталітаризму і авторитаризму до демократії в світі. Хоча одним із перших, хто звернув увагу на хвилеподібність демократизації у світовому масштабі, був Р. Даль, який у своїй роботі «Демократія і її критерії» виділив три основні етапи становлення поліархії. Крім того, слід зазначити важливість робіт Ф. Шміттєра, Д. Джагерса, Т. Гарра. Але розроблена С. Хантінгтоном теорія хвиль отримала більший резонанс у наукових колах. Учений у своїй роботі пропонує таке визначення «демократичної хвилі» (або «хвилі демократизації»): «Хвиля демократизації є перехід групи країн від недемократичних режимів до демократичних, що протікає у певний період часу і за чисельністю, що істотно перевершує ті країни, в яких за той же період часу розвиток протікає у протилежному напрямі».

Перша хвиля демократизації сягає своїм корінням американської і французької революцій. Проте поява демократичних, в сучасному розумінні, політичних інститутів є феноменом ХІХ ст. Умовно демократизація в рамках її першої хвилі відрізняється двома ознаками:

- поступове поширення виборчого права на переважну більшість дорослого населення зі скороченням, а потім і скасуванням майнового цензу;
- становлення і розвиток відповідальних представницьких інститутів і підзвітних їм виконавчих органів. Виходячи з цих критеріїв, на рубежі ХІХ та ХХ ст. перехід до демократії був завершений у таких країнах, як США, Великобританія, Франція, Швеція, Австралія, Канада і Нова Зеландія і низці країн Північної Європи.

Перша хвиля відкату від демократизації умовно бере початок у 1922 р., тобто з походу Б. Муссоліні на Рим з подальшим захопленням влади і встановленням фашистської диктатури. Невдовзі нестійкі демократичні інститути в Польщі, Литві, Латвії і Естонії були ліквідовані в результаті військових переворотів, що відбулися там. У 1926 р. в Португалії, внаслідок державного перевороту, владу захопили військові, і в країні встановилася військова диктатура, що проіснувала майже п'ять десятиліть. У Німеччині прихід у 1933 р. Гітлера до влади і встановлення фашистського режиму ознаменував поразку Веймарської демократичної республіки. Аншлюс Австрії, що відбувся за цим, супроводжувався відповідно ліквідацією в цій країні демократичних структур. У 1930-ті роки відбулися також військові перевороти і уряді латиноамериканських країн, що вибрали до цього шлях демократичного розвитку, - в Аргентині, Бразилії і Уругваї.

Таким чином, друга половина 20-х - 30-х років ХХ ст. характеризуються переважанням антидемократичної тенденції. Антидемократична хвиля цього періоду відобразилася на особливостях функціонування традиційних демократичних режимів. Зрештою ця хвиля відкату від демократизації стала одним із головних джерел Другої світової війни.

Друга хвиля демократизації пов'язана з розгромом фашистської Німеччини, милітаристської Японії із звільненням західними союзницькими військами окупованих територій. У результаті були відновлені демократичні режими у Франції, Голландії, Данії, Бельгії та інших країнах Західної Європи. Присутність окупаційних союзницьких військ у Німеччині, Італії та Японії сприяла не тільки встановленню і зміцненню в цих країнах демократичних політичних інститутів, але й зробило в них демократичний розвиток незворотним. Водночас у ряді латиноамериканських країн, зокрема в Аргентині, Бразилії, Венесуелі і Перу, були проведені демократичні вибори.

Проте на початок 60-х років друга хвиля демократизації себе вичерпала. З того часу бере початок друга хвиля відкату. У 1967 р. в Греції, в результаті військового перевороту, було перервано демократичний розвиток і встановилася військова диктатура «полковників». Окрім Греції, друга хвиля охопила переважну більшість країн третього світу, де внаслідок військових переворотів або узурпації влади правлячою елітою встановилися авторитарні режими.

У квітні 1974 р. в Португалії демократично налаштованими силами був здійснений військовий переворот, згодом підтриманий масовим загальнонародним рухом, який поклав край багаторічній диктатурі військового режиму. Кілька місяців потому в Греції в результаті глибокої політичної кризи військовий уряд вимушений був скласти з себе повноваження, і влада перейшла в руки цивільних осіб з числа лідерів політичних партій демократичної орієнтації. У листопаді 1975 р. в Іспанії зі смертю Франко покладено край тридцятишестирічному авторитарному правлінню. Прийнята парламентом і схвалена на загальнонаціональному референдумі у березні 1978 р. нова конституція Іспанії вже не мала нічого спільного із франкізмом.

Розпочавшись у країнах Південної Європи, з кінця 70-х і впродовж 80-х років ХХ ст. хвиля демократизації переміщується до Латинської Америки і Азії. В кінці 80-х рр. сучасна хвиля демократичного процесу вступає в нову фазу, пов'язану з кризою так званого «реального соціалізму».

Відмінною рисою сучасної демократичної хвилі порівняно з попередніми хвилями демократичного процесу є її більш глобальний характер, оскільки вона охоплює практично всі континенти. С. Хантінгтон виокремлює такі чинники глобалізації світового демократичного процесу, що розширюється:

- криза легітимності авторитарних і тоталітарних систем;
- безпрецедентне зростання світової економіки в 60-і роки, а також зростання освіти і збільшення міського середнього класу;
- серйозні зміни в доктрині католицької церкви в 60-і роки;
- зміна політичного курсу провідних світових політичних сил (США, СРСР, Європейське співтовариство);
- демонстраційний ефект, посилений новими засобами міжнародної комунікації, а також первинним досвідом переходу до демократії в рамках третьої хвилі, який відіграв стимулюючу роль і служив моделлю для подальших зусиль до змін режиму в інших країнах.

24 серпня 1991 р. Верховна рада України прийняла історичний документ - Акт проголошення незалежності України. Україна проголошена незалежною демократичною державою. Почався новий етап її історичного розвитку, стратегічною метою якого поставлено завдання побудови демократичного суспільства.

Особливість України полягає в тому, що необхідно здійснити перехід від тоталітарного режиму до демократії, і, безпосередньо пов'язаний з цим перехід від державної до ринкової економіки. Особливість цього переходу обумовила становлення у сучасній Україні специфічного «змішаного» політичного режиму, в якому поєднуються ознаки всіх основних «чистих» різновидів політичних режимів: демократичного, авторитарного, тоталітарного та інших.

Таким чином, відсутність інститутів громадянського суспільства і громадянської ментальності, його політичної та соціальної структурованості, відчуження влади від більшості людей, неможливість для самих громадян постійно контролювати владу і впливати на ухвалення рішень - усе це характерно для сучасного посткомуністичного українського суспільства. Прийнята у червні 1996 р. Конституція проголосила Україну демократичною, правовою, соціальною державою. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека були визнані найвищими цінностями.

Побудова в Україні правової держави продовжує залишатись одним з головних завдань на шляху до демократії. Адже конституційне закріплення основних інститутів і принципів демократії – лише один з необхідних кроків на шляху демократизації. Для побудови демократичного суспільства потрібно здійснити комплекс заходів, спрямованих на консолідацію демократичних сил, утвердження принципів і процедур демократичної практики. Одним із чинників стабільного і динамічного розвитку суспільства може стати ідея, яка об'єднує усі суспільні групи і спрямовує їх до спільної мети. У рамках стратегічного вибору України – побудови демократичного суспільства європейського типу – складовими її суспільного ідеалу мали б виступати державна самостійність, внутрішньополітична стабільність, громадянське суспільство, всебічний розвиток особистості. Однак, цей ідеал як єдине ціле поділяють далеко не всі в Україні: для одних неприйнятною є європейська модель демократії, для інших – суверенітет України, треті схильні абсолютизувати стабільність, яка часто ототожнюється з тоталітарним «порядком».

Важливим аспектом становлення сучасної представницької демократії є формування багатопартійної системи як механізму акумуляції інтересів та їх транслювання на верхні паблі суспільної піраміди. Якщо виходити із кількісних показників багатопартійності, то Україна нині справляє враження демократичної держави. Проте поки що вона є недостатньо зрілою, про що свідчить нелегкий шлях до створення у Верховній Раді структурованих правлячої та опозиційної партійних коаліцій, які могли б забезпечити відповідальність владних структур перед народом.

Висновки. Отож, політичний час демократії, на відміну від фізичного часу, не має одностороннього характеру, а є швидше суперечливим циклічним процесом. Причому ці цикли далеко не завжди є фатально неминучими. Поява кожного з них у рамках локальних просторових меж, будь то старогрецькі міста - держави або сучасні національні держави, залежить від конкретних умов відповідної країни, економічної ситуації, розташування політичних сил, особливостей політичної культури і т.д. в ній.

Піддруктям і однією з ознак громадянського суспільства є ринкова економіка із властивим їй плюралізмом форм власності та вільною конкуренцією. На її основі виростають соціальна структурованість суспільства, реальна багатопартійність, не директивно сформована громадська думка і, найголовніше, вільна особа з розвиненим почуттям власної гідності. Формування цих ознак в Україні тільки розпочалося. Широкомасштабна приватизація здебільшого спрямовувалася «тіньовими» та управлінськими структурами таким чином, щоб отримати максимальний зиск для себе. Інші прошарки населення були не структуровані, не усвідомлювали ні власних групових інтересів, ні засобів їх захисту спільними зусиллями. Тому вони були відкинуті на узбіччя соціально-економічних процесів. Це не дало можливості формування середнього класу, який є соціальною базою демократії, її опорою.

Література:

1. Демократичні хвилі як механізм реалізації реального демократизму/ Бойчук М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/428>
2. Гончарук-Чолач Т.В., Джугла Н.В. Політична соціологія: навчальний посібник / За ред. Гончарук-Чолач Т.В. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2018. – 250 с.
3. Гурик М. І. Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі історичної пам'яті / Гурик М.І. // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. - №11. – с.26-29
4. Декомунізація в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Декомунізація_в_Україні.
5. Історична пам'ять [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історична_пам'ять.
6. Політологія [Текст]: навч. посіб. / Т. В. Гончарук-Чолач, О. М. Рудакевич, М. Гурик [та ін.]; за ред. Т. В. Гончарук-Чолач. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2019. – с. 320.